

***A Drosophila mir-282* mikroRNS gén szerkezeti és
funkcionális jellemzése**

Bujna Ágnes

Ph.D. értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Erdélyi Miklós

Szegedi Tudományegyetem, Biológia Doktori Iskola
MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont, Genetikai Intézet

2015

Bevezetés

A sejtek dinamikusán változó génkifejeződési mintázatainak kialakításában a szabályozó fehérjék szerepe már régóta ismert. Az utóbbi bő egy évtizedben azonban RNS alapú regulátor komplexeket azonosítottak, melyek szintén részt vesznek a génaktivitás szabályozásában.

A mikroRNS-ek (miRNS) endogén, egyszálú szabályzó RNS-ek, melyek hajtű alakú átmeneti transzkriptumból keletkeznek. Az érett, körülbelül 22 nukleotid hosszú miRNS-ek néhány fehérjével komplexet alkotva poszt-transzkripcionális szinten fejtik ki negatív szabályozó hatásukat. A céltranszkriptumok 3' nem transzlálódó végéhez komplementer módon kapcsolódva lebontják azokat, vagy translációjukat gátolják. Az állatvilágban a miRNS-ek és a céltranszkriptumok között részleges a bázispárosodás, emiatt az egyszerű genom összehasonlítások nem használhatók a céltranszkriptumok előrejelzésében, a kísérletes bizonyítékok elengedhetetlenek. A miRNS-ek funkcionális elemzése még gyermekcipőben jár. Az eddig leírt miRNS fenotípusok alapján azonban már nyilvánvalóvá vált, hogy a miRNS-ek részt vesznek a legkülönfélébb biológiai folyamatok szabályozásában, és gyakran összetett fejlődési mechanizmusok finom szabályozásában töltenek be fontos szerepet. Az egyes miRNS-ek funkciójának megismerését nehezíti, hogy egy-egy miRNS akár több száz fehérjekódoló gént is szabályozhat, és a miRNS-ek funkciójában is redundancia figyelhető meg.

Modell organizmusunkban, az ecetmuslicában (*Drosophila melanogaster*) jelenleg 256 miRNS-t tartanak számon (miRBase release 21: 2014 Június). A feltételezett célgének száma pedig meghaladja a 12000-t, ami a muslica génjeinek több mint 90%-át jelenti. A miRNS-ek jelentőségét a magasabb rendű állatokban alig egy évtizede ismerték föl, azonban mutációikat máris egy sor humán betegség kialakulásával hozták kapcsolatba.

PhD dolgozatom a bioinformatikai módszerekkel előrejelzett *mir-282* nevű *Drosophila melanogaster* miRNS gén molekuláris és fenotípusos jellemzésével foglalkozik. Munkám kezdetekor a *Drosophila* genomprogramnak köszönhetően mindösszesen egy 97 bázispár hosszú, mikroRNS-ekre jellemző hajtű alakú struktúráról lehetett tudni, melynek érett alakja a becslések szerint 27 bázispár hosszú.

Célkitűzések

A miRNS-ek érési folyamatairól, a génszabályozásban betöltött szerepéről általánosságban már egyre szélesebb körű ismereteink vannak, azonban az egyedi miRNS-eket kódoló gének terén még szegényes a tudásunk. Ezért célul tűztük ki az ivarsejthiányos szűrővizsgálat kapcsán látóterünkbe került mikroRNS-t kódoló gén szerkezeti és funkcionális vizsgálatát.

- Terveink között szerepelt elsőként a *Drosophila melanogaster mir-282* miRNS génjének létezését kísérletesen megerősíteni, ortológjait felkutatni.
- A *mir-282* gén szerkezetének pontosabb megismerése érdekében meg kívántuk határozni a *mir-282* keletkezése során az elsődleges transzkriptum hosszát, valamint azt, hogy a *mir-282* elsődleges transzkriptum esetlegesen valamely szomszédos fehérjekódoló gén egyik 'splice' variánsa-e, azaz mirtron, vagy önálló transzkripciós egységként átíródó miRNS.
- Másik fő célunk a gén funkciójának megismerése volt. Ennek érdekében szándékoztuk feltérképezni a *mir-282* közvetlen közelébe beépült *P*-elem inszerciós mutánsok fenotípusát, valamint létrehozni null allélokot, és ektopikus expressziót biztosító transzgenikus vonalakat.

- További célunk volt a *mir-282* számos lehetséges célgénje közül legalább egy esetben belátni, hogy a célgén 3'UTR-ében jelenlevő *mir-282* célszekvencián keresztül a *mir-282* valóban a célgén csökkent kifejeződését okozza.

Alkalmazott módszerek

- A *dme-mir-282* ortológok szintenikus viszonyát a legtöbb esetben a Flybase és az NCBI adatbázisok alapján tártuk föl, azonban egyes esetekben manuális kereséssel azonosítottunk ortológokat nagyfokú szekvencia egyezés és genomi pozíció alapján.
- Az elsődleges transzkriptum hosszának megállapítását a RACE technika egy továbbfejlesztett változatával végeztük.
- Az érett miRNS kimutatására Northern-blot analízist végeztünk.
- *mir-282* null mutáns törzsek létrehozásához két *P*-elemet remobilizáltunk nagy, átfedő deléción felett.
- Transzgenikus *Drosophila* vonalakat hoztunk létre: a *mir-282* null mutáns menekítésére; a *mir-282* ektopikus túltermelésére; a *rutabaga* 3'UTR-ében lévő *mir-282* célszekvencia tesztelésére.
- A *mir-282* null mutáns törzs fenotípusának megállapítására életképesség, élethossz és petehozam vizsgálatokat végeztünk különböző körülmények között.
- Immunfestést végeztünk az ősvarsejtek elkülönítésére.
- TUNEL assayjel vizsgáltuk meg az ovárimokban végbemenő apoptózist.
- Ivarvonal kimérákat embrionális ivarsejt (poláris sejt) transzplantációval készítettünk.
- A jelölt célgének transzkriptumának kifejeződési szintjét kvantitatív real-time PCR technika segítségével mértük meg.

Eredmények

A *Drosophila melanogaster mir-282* génjének bizonyítottuk transzkripció aktivitását, kifejeződésének és elsődleges szerkezetének leírásával alátámasztottuk a korábbi gén előrejelzést:

A *mir-282* az ízeltlábúak között evolúciós konzerváltságot mutat. Ortológjai az összes ismert genom szekvenciájú Drosophilidae fajban, valamint a teljes átalakulással fejlődő rovarokban megtalálhatók. A *mir-282* régió konzerváltsági fokának becslése céljából feltártuk a *mir-282* lókuszt szinténia viszonyait. Bioinformatikai vizsgálataink a rokon fajokban önálló génkifejeződésre utal.

A *mir-282* lókusztól átíródó elsődleges transzkriptum hosszát RACE technikával meghatároztuk, mely az 5' végi CAP struktúrától a 3' végi polyA végig 4,9 kb. A *mir-282* elsődleges transzkriptumáról beláttuk, hogy nem kapcsolódik a vele szomszédos fehérjekódoló gén exonjaival, vagyis önálló transzkripció egységként íródik át RNS-sé.

Northern-blot kísérletet végeztünk, hogy megbizonyosodjunk arról, hogy a *mir-282* lókusztól átíródó elsődleges transzkriptumról valóban képződik-e érett miRNS. A *mir-282* lókusztól termelődő érett *miR-282* hosszát ezen kísérlet eredményei alapján körülbelül 23-24 nukleotid hosszúságúra becsüljük.

A *mir-282* biológiai funkciójának feltárását az érett *miR-282* RNS-t kódoló szakasz közelébe beékelődött transzpozon (P-elem) mutánsok vizsgálatával kezdtük. A *mir-282* közelében 16 transzpozon inszerciós mutáns törzs állt rendelkezésünkre, melyek között homozigóta letális és életképes inszerciók is voltak. Megállapítottuk, hogy a letális fenotípust minden esetben háttér mutációk, és nem a *mir-282* funkció vesztese okozta.

A *mir-282* általános ektopikus túltermelése testi sejtekben a második lárvastádiumon túl az étellel össze nem egyeztethető, 100%-ban letalitást eredményezett, ami a *mir-282* releváns

biológiai funkciójára utal. Northern-blot kísérlettel megerősítettük, hogy a túltermelés valóban emelkedett szintű expressziót eredményez.

Újonnan indukált *mir-282*-re specifikus deléciókat azonosítottunk. A null mutáns fenotípus vizsgálatával bizonyítottuk, hogy a *mir-282* lókuszt funkcionális transzkriptumot kódol, mely befolyásolja az élethosszot, az életképességet és a petehozamot:

A *mir-282* homozigóta null mutáns adult muslicák esetében élethossz csökkenést tapasztaltunk 18, 25, és 29°C-on egyaránt, mind a hímek mind a nőstények körében. Megfigyeltük továbbá, hogy a *mir-282* null mutáns törzs egyedei már az adult kor elérése előtt elpusztulnak, azaz a törzs szemiletalís fenotípust mutat. A lerakott petéknek egyharmadából fejlődik csak adult muslica. A szemiletalitás pontosabb feltérképezése érdekében életszakaszonként is megvizsgáltuk a fejlődő muslicák letalítását. A *mir-282* null mutáns peték közel fele már embrió korban elpusztul, majd báb korban mértünk ismét jelentősebb letalítást a kontrollhoz képest. A petehozam mérések rávilágítottak arra, hogy a nőstények által lerakott peték száma is csökkent; a kontroll petehozamának kevesebb, mint a fele. A *mir-282* null mutáns hímek normális fertilitást mutatnak. Jól ismert az intracelluláris gram-negatív *Wolbachia* baktérium reproduktív parazitizmusa rovarokban, mely a *mir-282* null mutánséhoz hasonló, csökkent peteproduktumot eredményezhet. Mind a DNS festés, mind a PCR alapú *Wolbachia* kimutatási teszt egyértelműen bizonyította, hogy a *mir-282* mutáns törzsek kórokozómentesek, így kizártuk annak lehetőségét, hogy a csökkent petehozam okozója *Wolbachia* fertőzés lenne.

A mutáns fenotípusok menekítése céljából létrehoztunk olyan transzgenikus legyeket, melyek a *mir-282* elsődleges transzkriptumát is magába foglaló genomszakaszt tartalmazzák. A transzgén a mutáns háttérű legyekben sikeresen menekítette a megrövidült élethossz és csökkent petehozam fenotípusokat, megerősítve ezzel, hogy a mutáns fenotípusokért a *mir-282* hiánya a felelős.

Megfigyeléseink szerint a *mir-282* mutáns nőstények napról-napra kevesebb petét raknak le, melynek hátterében az ősvarsejtek pusztulása, a jól ismert ún. petesejt kiürüléssel fenotípus is állhat. Az ősvarsejtek azonban vad fenotípust mutattak Hts ellenanyaggal történő immunfestéssel. A petehozam csökkenése tehát nem az ivarvonal őssejtek elvesztésére vezethető vissza.

A csökkent petehozamot ivari vagy testi eredetű hiba egyaránt eredményezheti. A mutáció fókuszának megállapítására embrionális ivarsejt átültetési kísérleteket végeztünk. A *mir-282* null mutánsból poláris sejteket kapott kimérák peterakásának mértéke nem mutatott jelentős eltérést a kontroll törzsből származó poláris sejteket kapott kimérákhoz képest. Mindebből arra következtethetünk, hogy a *mir-282* null mutánsok ivarvonal sejtjei funkcióképesek, vagyis a mutáció fókusza nem az ivarsejtekben, hanem a testi sejtekben van.

A *mir-282* deléciós mutáns nőstények csökkent petehozamának hátterében jelentős, megnövekedett apoptotikus aktivitást figyeltünk meg. Vizsgálataink rámutattak arra, hogy mutáns nőstényeink petefészkeben a 8. stádiumban aktív ellenőrző ponton áthaladt petesejtek is apoptotizálnak, valamint, hogy a petevezeték proximális végében apoptotikus törmelék felhalmozódása figyelhető meg. Éheztetés hatására a 8. stádiumos ellenőrző ponton a petekezdemények fokozott apoptotikus aktivitása figyelhető meg. A *mir-282* null mutánsok normál fiziológiai reakciót képesek mutatni az átmeneti tápanyag megvonásra, vagyis a megnövekedett apoptotikus aktivitás hátterében nem a megváltozott energiaellátás áll. Az újbóli gazdag tápanyag-ellátottság ellenére azonban a *mir-282* null mutáns nőstények egyre kevesebb petét raknak a kontrollhoz képest, ahogy ezt korábbi kísérleteink során is megfigyeltük már.

Megvizsgáltuk a *mir-282* potenciális célgénjeit is, és a *mir-282* negatív génszabályozó funkcióját kísérletesen bizonyítottuk. A *mir-282* több száz, bioinformatikai módszerrel jósolt célgénje közül öt jelöltet választottunk ki. Jelöltjeinkkel *mir-282* mutáns és vad genetikai háttéren génexpressziós vizsgálatokat végeztünk. A *mir-282* null mutáns mintákban a szabályozott gének transzkripciós aktivitásának növekedését vártuk. A kiválasztott célgénnek

kifejeződési szintjének kvantitatív mérése megmutatta, hogy a *rutabaga* gén transzkripció szintje az elvárt módon nőtt a *mir-282* null mutáns bábokban. A *rutabaga* gén egy idegrendszer specifikus adenil ciklázt kódol. A *rutabaga* gén *miR-282* általi szabályzását megerősítendő, megmértük a *rutabaga* kifejeződési szintjét *mir-282*-t túltermelő bábokban is. Az idegrendszerben ektopikusan túltermelt *mir-282* hatására a *rutabaga* mRNA szintje a vártnak megfelelően szignifikánsan csökkent. A *mir-282* és a *rutabaga* közti szabályzó kapcsolat további megerősítése érdekében a *rutabaga* 3'UTR-ében lévő *mir-282* célszekvencia érzékenységét transzgenikus riporter konstrukcióval is bizonyítottuk. A *rutabaga* mRNA-ében négy különböző, lehetséges miRNA kötő hely van, és bár a *mir-282*-nek is sok más célgénjét jósolják, eredményeink alapján mégis úgy feltételezzük, hogy a báb korban is kifejeződő *mir-282* az idegrendszeren keresztül hatva fejt ki szabályzó hatását a metamorfózis során.

Összefoglalás

A fent részletezett eredmények alapján a következő új megállapításokat fogalmazhatjuk meg:

- A *dme-mir-282* gén önálló transzkripció egységként íródik át
- A CAP és polyA véggel rendelkező elsődleges transzkriptum hossza 4,9 kb hosszú
- 23-24nt-os érett *miR-282* detektálható
- A *mir-282* hiányának következménye szemletalítás és élethossz rövidülés, valamint petehozam csökkenés
- A *mir-282* mutációjának fókusza a testi sejtekben van
- A *miR-282* negatívan szabályozza a *rutabaga* gén kifejeződését

Köszönetnyilvánítás

Hálás köszönet témavezetőmnek, Dr. Erdélyi Miklósnak, hogy lehetőséget biztosított doktoranduszi tanulmányaim elvégzéséhez, ellátott tanácsaival és megosztotta tapasztalatait. Köszönöm, hogy dolgozatomat kritikus szemmel átnézte, korrigálta.

Köszönöm Dr. Vilmos Péternek a közös munkát, a sok hasznos tanácsot, segítséget. Hálásan köszönöm, hogy miután távoztam a csoportból, vállalta a munka befejezését.

Köszönettel tartozom továbbá a dolgozat alapjául szolgáló publikáció társszerzőinek, hogy munkájukkal hozzájárultak a téma mélyebb megértéséhez. Köszönöm Ugrainé Szathmári Margitnak, hogy munkámat mindig mindenben készségesen segítette. Köszönöm Dongóné Gyányi Edit segítségét a légy munkákban. Köszönöm Dr. Pál Margitnak és Velkeyné Krausz Ildikónak a transzgenikus *Drosophila* törzsek létrehozásában nyújtott segítségüket.

Köszönetet mondok korábbi csoportom minden tagjának, hogy mellettük mindig jó hangulatban végezhettem munkámat.

Végezetül köszönöm családom kitartó támogatását, ösztönzését, türelmét.

Közlemények listája

A disszertáció alapját képező közlemény:

Vilmos Péter*, Bujna Ágnes*, Szuperák Milán, Havelda Zoltán, Várallyay Éva, Szabad János, Kucerova Lucie, Somogyi Kálmán, Kristó Ildikó, Lukácsovich Tamás, Jankovics Ferenc, Henn László, Erdélyi Miklós (2013) Viability, longevity, and egg production of *Drosophila melanogaster* are regulated by the *miR-282* microRNA. Genetics 195: 469–480.

*megosztott első szerzők

IF: 4,389

Egyéb közlemények:

Jankovics Ferenc, Henn László, Bujna Ágnes, Vilmos Péter, Kiss Nóra, Erdélyi Miklós (2011) A functional genomic screen combined with time-lapse microscopy uncovers a novel set of genes involved in dorsal closure of *Drosophila* embryos. PloS One 6: e22229.

IF: 4,092

Jankovics Ferenc, Henn László, Bujna Ágnes, Vilmos Péter, Spirohn Kerstin, Boutros Michael, Erdélyi Miklós (2014) Functional analysis of the *Drosophila* embryonic germ cell transcriptome by RNA interference. PloS One 9: e98579.

IF: 3,730

Összesített IF: 12,211

NYILATKOZAT

Mint az alábbi közlemény felelős szerzője igazolom, hogy a Ph.D. jelölt Bujna Ágnes jelentős mértékben hozzájárult az alábbi cikk létrehozásához és az értekezésében illetve a téziseiben felhasznált eredményeket más Ph.D. értekezésben nem használjuk fel.

Vilmos Péter*, Bujna Ágnes*, Szuperák Milán, Havelda Zoltán, Várallyay Éva, Szabad János, Kucerova Lucie, Somogyi Kálmán, Kristó Ildikó, Lukácsovich Tamás, Jankovics Ferenc, Henn László, Erdélyi Miklós (2013) Viability, longevity, and egg production of *Drosophila melanogaster* are regulated by the *miR-282* microRNA. *Genetics* 195: 469–480.

Dr. Erdélyi Miklós
tudományos tanácsadó
MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont
Genetikai Intézet

Szeged, 2015. szeptember 1.

NYILATKOZAT

Mint az alábbi közlemény megosztott első szerzője igazolom, hogy Bujna Ágnes a cikk létrehozásához jelentős mértékben hozzájárult és kijelentem, hogy az értekezésében és a téziseiben felhasznált eredményeket más Ph.D. értekezésben nem használjuk fel.

Vilmos Péter*, Bujna Ágnes*, Szuperák Milán, Havelda Zoltán, Várallyay Éva, Szabad János, Kucerova Lucie, Somogyi Kálmán, Kristó Ildikó, Lukácsovich Tamás, Jankovics Ferenc, Henn László, Erdélyi Miklós (2013) Viability, longevity, and egg production of *Drosophila melanogaster* are regulated by the *miR-282* microRNA. *Genetics* 195: 469–480.

Dr. Vilmos Péter
tudományos főmunkatárs
MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont
Genetikai Intézet

Szeged, 2015. szeptember 1.